

UNIVERZITA KARLOVA v PRAZE
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Zkoumání pojmů „vědomí“ a „Já“ v díle Sigmunda Freuda, jejich
vývoj a vzájemné prolínání.

Vypracoval: Jan Havel
Vedoucí práce: Mgr. Josef Fulka, Ph.D.
Praha, 2009

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 29.9.2009 .....

podpis

PODĚKOVÁNÍ

Chtěl bych poděkovat především profesoru Josefu Fulkovi, za to že se mě „ujal“, doporučil mi potřebné materiály a byl vždy k dispozici ke konzultacím a úpravám.

Anotace

V této práci bych chtěl prozkoumat význam Freudových termínů „vědomí“ a „já“. Jejich použití a postupný vývoj těchto slov ve Freudově díle i jejich vzájemné odlišnosti. Také ovšem jejich vzájemné interakce a různé obsahy, kterých mohou nabývat. Chtěl bych také zjistit, jaké významy mohou mít, jsou-li vytrženy z psychoanalýzy a zkoumány z pohledu jiných věd.

Obsah

PROHLÁŠENÍ.....	2
PODĚKOVÁNÍ.....	3
ANOTACE.....	4
OBSAH.....	5
ÚVOD.....	7
1. ČÁST - VĚDOMÍ A JÁ V JEDNOTLIVÝCH FREUDOVÝCH KNIHÁCH	
VÝKLAD SNŮ.....	9
SPISY Z LET 1913-1917.....	12
MIMO PRINCIP SLASTI A JINÉ PRÁCE Z LET 1920 - 1924.....	17
2. ČÁST – VÝKLAD FREUDA V SEKUNDÁRNÍ LITERATUŘE	
PAUL RICOUEUR.....	25
ERIC SANTNER.....	29

3. ČÁST – SHRNUÍ A KOMPÁRACE

VÝVOJ VĚDOMÍ VE FREUDOVÝCH KNIHÁCH.....	32
VÝVOJ JÁ VE FREUDOVÝCH KNIHÁCH.....	36
VZÁJEMNÁ INTERAKCE JÁ A VĚDOMÍ VE FREUDOVÝCH KNIHÁCH.....	41
PŘÍNOS FREUDOVA ZKOUMÁNÍ PRO DNEŠNÍ PSYCHOLOGII.....	42
ZÁVĚR.....	43
POUŽITÁ LITERATURA.....	45

Úvod

U Freuda je již velmi dobře prozkoumán pojem nevědomí i předvědomí, ale velmi málo prací se věnuje jeho pojetí vědomí. Proto jsem jako účel této práce stanovil právě definici a výklad vědomí a jeho vývoj ve Freudově díle. Za tímto účelem budu v této práci chronologicky zkoumat Freudovy myšlenky o vědomí v jednotlivých dílech, které se jím zabývají. Druhým zkoumaným pojmem bude Já. Další ze základních kamenů psychoanalýzy, který prochází obrovskými změnami.

Pokusím se odlišit jednotlivé druhy vědomí, které se u Freuda vyskytují, a také budu odkrývat rozdíly mezi pojmy vědomí a Já, které nemusí být na první pohled jasně zřetelné, ale přesto jsou velké a v průběhu ustanovování psychoanalytické teorie se navíc značně obměňují.

V první části své práce jsem se zaměřil na výklad jednotlivých pojmů v různých Freudových knihách. Tyto jsem seřadil chronologicky, podle času jejich vzniku. Díky tomu je možné pozorovat změny v terminologii i ve významech, ke kterým Freud v průběhu svého zkoumání a praxe dochází. Celý účel této první části je být přípravou a potvrzením pro závěry a zjištění, které se vyskytují ve třetí části. Některé pojmy a návaznosti zde proto ještě nejsou vysvětlovány a může se zde vyskytovat určité množství zdánlivých nebo skutečných protimluvů, které budou rozebrány až později.

Ve druhé části shrnuji myšlenky dvou interpretů, kteří se zabývali zkoumáním Freudova díla a naráží na téma, které jsem si zvolil, tedy na vztahy mezi vědomím a Já, případně na jejich vývoj. Hlavní důležitost těchto materiálů však spočívá v ukázce širokého spektra možných uplatnění Freudových teorií i pojmů vědomí a Já v dnešním světě. Tedy důkaz toho, že se nejedná jen o rigidní teorie mrtvého člověka, kterého se někde zdráhají označit i za myslitele, natož za psychologa, ale naopak, že se jedná o stále živoucí myšlenky muže, který svou teorii velmi důkladně zpracovával a neustále doplňoval novými poznatky, na které se stále dá navázat. Stejný smysl má i výčet těsně

před závěrem se nacházejících bodů, přes které se Freudovi myšlenky uplatňují dodnes a které se nachází těsně před závěrem.

Třetí část pak shrnuje výsledky vycházející z obou částí předcházejících. Nejprve jsou pojmy vědomí a Já rozebrány každý zvlášť a je ukázán jejich jednotlivý vývoj v rámci Freudovi teorie. Následně jsou rozebrány ve vzájemné interakci, v tom jak se k sobě přibližují, oddalují nebo spolu částečně splývají.

V úplném závěru už jen krátce shrnuji zjištěné informace a ve zkratce uvádím svá zjištění o termínech vědomí i Já a o jejich dopadu na dnešní psychologii.

Výklad snů

Výklad snů, vydaný v roce 1900, je první knihou, kterou se budu zabývat. Můžeme zde pozorovat Freudův topografický model myšlení, tedy rozdělení duševních pochodů¹ do částí vědomí, předvědomí a nevědomí. Vědomí ani Já však nepatří k hlavním tématům této knihy. Ta se zaměřuje spíše na vykládání symbolů ve snech a jejich vznik. Přesto se však naskýtá možnost alespoň částečně nahlédnout do tajemství námi hledaných pojmů i jejich vztahů.

Ve *Výkladu Snů* je vědomí vnímáno jako téměř podřadná složka psychických procesů. Zatím je stále spíše něčím, co Freudovi vadí při poznávání nevědomí a co by raději ignoroval. Je definováno takto: „Vědomí chápeme jako smyslový orgán² pro pojmání psychických kvalit, který se dá vzrušit ze dvou míst. Především od povrchu celého aparátu, od vjemové soustavy; kromě toho vzruchy libosti a nelibosti, jež vznikají jako téměř jediná psychická kvalita při převodech energie uvnitř aparátu.“³

Tato definice vychází nejen ze snahy vyložit proces vytváření snů, ale zároveň také průběh vzruchů a impulsů při samotném procesu snění. Jak už bylo řečeno, vědomím se v této knize autor zabývá spíše okrajově. Když už tak činí, je to obzvláště ve spojení s pronikáním snů do vědomí přes cenzuru na hranici mezi předvědomím a nevědomím, čehož se však dá pro hledání pojmů vědomí a Já dobře využít. Důležité budou také informace o interakcích mezi vědomím, nevědomím a Já. Ty nám pomohou lépe pochopit, jak by mělo vědomí i Já fungovat.

Sny, nebo lépe řečeno z nevědomí pronikající myšlenky, jsou poprvé přetvářeny na hranici mezi nevědomím a předvědomím. Jsou pozměňovány do stavu snáze

---

¹ Duševní činnost se podle Freuda pohybuje ve dvou opačných směrech. Od pudů přes nevědomí k vědomé myšlenkové činnosti nebo naopak od venkovního popudu přes vědomí a předvědomí k nevědomým obsazením Já a objektů, jen s tím rozdílem, že cesty od vjemů k nevědomí zůstávají volné, zatímco cesty směrem od nevědomí podléhají vytěsnění (viz Spisy z let 1913-1917 – str. 254 a 261)

² Úkon, který tento orgán provádí, specifikuje Freud až ve spisu *Metapsychologické doplnění učení o snech*, ve kterém uvádí, že výkon který vědomí provádí není nic jiného, než stálé testování reality našeho okolí a rozlišování mezi vnitřním a vnějším. „Testování reality označíme za jednu z velkých jáských institucí vedle cenzur fungujících mezi psychickými systémy, které jsme poznali, a budeme očekávat, že nám analýza narcistických postižení dopomůže k objevení jiných takových institucí.“

³ *Výklad snů* – str. 347

stravitelného pro bránící se vědomí a během přechodu od předvědomí jsou podrobeny další změně. „Kritizující instance má bližší vztahy k vědomí než kritizovaná. Je umístovaná mezi kritizovanou a vědomím jako ochranná stěna.“⁴

Ve výkladu snů však můžeme nalézt vědomí i v jiných souvislostech, než je pouze mechanismus pronikání snů. V části o snu, jakožto plniteli přání⁵, se setkáváme s tím, že sen může nahradit veškeré trapné momenty, bolestné úvahy či oprávněné starosti jejich opakem, tím potlačit nelibost a splnit přání (a). Druhou možností je proniknutí nezměněných trapných momentů do snu (b), které stále vede k naplnění přání. Nejedná už se však o přání vědomá, ale o ta, která jsou skryta v nevědomí. V souvislosti se splněnými přáními vyplouvá v knize na povrch první zmínka o spojení mezi vědomím a já. „Zatímco v případě (a) nevědomé přání spadalo v jedno s vědomím, obnažuje se v případě (b) rozdíl mezi nevědomím a vědomím – mezi tím, co je vytěsněno, a Já.“⁶ Toto spojení se zatím zdá velmi těsné a slova vědomí a Já v této formulaci téměř splývají.

Další velmi zajímavou informací o vědomí je možné nalézt v úvaze o místě a času vzniku snového materiálu. Snové myšlenky nemusí totiž vznikat jen během spánku. „Tyto myšlenky mohou velmi snadno pocházet ze dne, mohly se, nepozorovány naším vědomím, nepřetržitě rozvíjet a při usnutí byly již hotovy. Máme-li z tohoto stavu věci něco vyvodit, tedy nanejvýš důkaz, že nejsložitější myšlenkové výkony jsou možné bez součinnosti vědomí.“⁷ Zde už je možné pozorovat poměrně velký rozdíl mezi vědomím a já. Přestože některé myšlenkové proudy neprocházejí naším vědomím, není možné, aby se nějak nepodílely na našem Já.

V poslední části Výkladu snů se Freud sice zabývá vztahem mezi vědomím a nevědomím, ale spíše než proto, aby nějak osvětlil pojem vědomí, činí tak za účelem dokázání existence nevědomí a jeho obhájení proti jiným psychologickým názorům. Velmi důležité je pro nás určení vědomí jakožto podskupiny nevědomí. „Nevědomí je větším kruhem, který zahrnuje menší kruh vědomí; všechno vědomé má předběžný

---

⁴ Výklad snů – str. 328

⁵ Snem jakožto plnitelem přání zde rozumíme to, že každý sen má podle Freuda základní funkci v naplnění přání. Tímto přáním může být uspokojení nějaké pudové potřeby, hnutí mysli z prožitého dne nebo pouze potřeba spánku. Vědomí však stále jako hlídač číhá nedaleko a je připraveno sen ukončit, pokud by se ubíral směrem, který by splnění přání překazil, případně příliš jasně ukázal něco vytěsněného.

⁶ Výklad snů – str. 337

⁷ Výklad snů – str. 357

stupeň v nevědomí, kdežto nevědomé může na tomto stupni setrvat a přece mít plnou hodnotu psychického výkonu.“⁸

Z této definice už je cítit rozpor mezi Já a vědomím velmi jasně a spíše z ní můžeme odhadovat úzký vztah mezi Já a nevědomím. Nevědomí je tím reálným podkladem naší bytosti, který však nejsme schopni správně poznat nebo mu zcela porozumět. Z vědomí se stává pouze dečka, lehký přehoz, jehož výsadou je zakrývání všeho, co je pod ním. Takže přestože podle Freuda vykonává podstatně menší úlohu než předpokládáme, je nejvíce vidět a velmi dovedně skrývá činnosti předvědomí i nevědomí. Samozřejmě pouze v případě, že člověk není psychicky nemocný, nebo právě nespí. V takovém případě se může deka vědomí odkrýt a odhalit nevědomý vnitřek.

Na konci knihy je pro Freuda vědomí stále pouze jakousi „orgánovitou“ soustavou určenou k přijímání informací od vjemové soustavy, které je velmi podobný a kterou charakterizuje jako „vzrušitelnou kvalitami a nezpůsobilou uchovat stopy změn, tedy bez paměti.“⁹ Vzruchy tak mohou k vědomí přicházet buď zvenku, tedy od vjemové soustavy, nebo zevnitř, z předvědomí.

Poměrně odlišný pohled na vědomí nalezneme kupodivu ve Freudově studii *O nevědomí*. Přirovnává zde vědomí k latentním stavům při psychických poruchách. „O mnoha z těchto latentních stavů musíme říci, že se od stavů vědomých odlišují právě jen odpadnutím vědomí.“¹⁰ Vědomí je v této eseji popisováno jako něco, čím se Já vztahuje k okolním vědomím, a přijímá je tak do sebe. Tento způsob použití vědomí platí nejprve pro všechno, co se v okolí člověka vyskytuje, později se tento záběr zužuje pouze na jiné lidi.¹¹

---

⁸ Výklad snů – str. 368

⁹ Výklad snů – str. 370

¹⁰ Spisy z let 1913-1917 – str. 235

¹¹ K tomuto závěru je však nutné přijmout myšlenku, že vědomí mají i jiné osoby, kterou sice nemůžeme dokázat, ale se kterou by neměl mít nikdo, krom zapřísažlých solipsistů, problém.

Spisy z let 1913 - 1917

Ve spisech z let 1913 – 1917 nacházíme mnoho různých úvah a definic týkajících se vědomí a Já. Nejprve bude ponecháno místo spisu *K zavedení narcismu*, ve kterém nalezneme mnoho údajů o Já. Nejprve tedy ke vzniku Já. „Útvar přirovnatelný k Já není v jednotlivci přítomen od samého začátku; Já musí být vyvinuto.“¹² Já se tedy musí, právě tak jako vědomí, nejprve postupně konstituovat a vytváří se vlastně až v průběhu života. Prapůvodní jsou pouze tužby po uspokojení – autoerotismus, ke kterému se až s pomocí psychických procesů přidává (nebo se z něj stává) narcismus. „Vývoj Já spočívá ve vzdálení se od prvotního narcismu a produkuje intenzivní snahu tohoto narcismu znovu nabýt.“¹³

S pojmem Já Freud velice úzce spojuje libido, tedy něco jako dostupnou sexuální energii. Já je na počátku své existence prvotně obsazeno libidem. Tato energie je pak z části přeměňována na objektové libido (v krajním naplnění objektového libida hovoří Freud o lásce). O narcismu se pak hovoří v případě přesunu objektového libida zpět na jáské libido.

Já se může v průběhu času proměňovat a spolu s ním se mění i rozložení libida. Já se pokouší dosáhnout ukojení. Dokonalý příklad spojení cílů libida a Já nachází Freud u hypochondrů. „Hypochondr stahuje svůj zájem stejně tak jako libido – to druhé obzvláště zřetelně – z objektů vnějšího světa a soustřeďuje obojí na ten orgán, který jej zaměstnává.“¹⁴

S libidem však nesplývá Já jako takové, jak by se mohlo zdát v případě hypochondra, ale pouze zájem Já o ukojení svých potřeb. Já se odvrací od vnějších objektů a přesouvá se dovnitř. Proměňuje se, což právě umožňuje změnu v rozložení libida. Tím podřízeným článkem je naopak libido, které obsazuje místa v Já a reaguje na změny. Libido se ale v tomto případě introverze (obrácení se k Já) kupí uvnitř, což vede

---

¹² Spisy z let 1913-1917 – str. 131

¹³ Spisy z let 1913-1917 – str. 149

¹⁴ Spisy z let 1913-1917 – str. 136

ke vzniku nepříjemných pocitů, které se Já pokouší zvládat pomocí velikášství nebo tvorbou fobií.

Tyto ochranné prostředky vznikají pomocí vytěsnění. „Vytěsnění, řekli jsme, vychází z Já; mohli bychom upřesnit: ze sebeúcty Já.“¹⁵ Jedná se o dojmy, impulsy nebo hnutí, které Já odmítá z důvodu svého etického cítění (proto se u každého člověka jedná o jiné záležitosti) a zatlačuje je dříve než se vůbec dostanou do vědomí. Zde Freud popisuje Interakci mezi Já a vědomím jako určitou bitvu o to, čemu bude povolen průchod a čemu nikoli.

Etické cítění se u Já vyvíjí přes ideály sama sebe, vznikuvší v dětství, kterému Já věnuje svou sebelásku. „Utvoření ideálu bylo ze strany Já podmínkou vytěsnění.“¹⁶ Vytvořením tohoto ideálu se však samozřejmě také stupňují nároky, které na sebe Já má, a proto se ideál stává nejdůležitějším faktorem napomáhajícím k vytěsnění. Tím, co poměříme aktuální a idealizované Já, je svědomí. Můžeme tedy říci, že Já vlastně neustále pozoruje samo sebe. „Podíváme-li se blíže na strukturu Já, pak můžeme v jáském ideálu a v dynamických projevech svědomí rozpoznat také snového cenzora.“¹⁷

Schopnost přiblížení se vysněnému ideálu pak zvyšuje (v případě neúspěchu snižuje) naše sebevědomí, které se ale skládá ze tří různých částí. „Část sebevědomí je prvotní, je zbytkem dětského narcismu, jiná část pochází ze zkušenosti potvrzené všemohoucnosti (naplnění jáského ideálu), třetí z uspokojení objektového libida.“¹⁸ I zamilovanost je tedy pouze přesun jáského libida na nějaký sexuální objekt, který je idealizován místo vlastního Já.

Ve spisu *O pudech a jejich osudech* Freud dále vysvětluje vznik a rozvoj Já. Raná fáze vývoje projevující se autoerotickým uspokojováním sexuálního pudu, tedy narcismus, přechází v pozdější fázi k vytěsňování sexuálního uspokojování mimo vlastní Já (například sadismus se tak mění na masochismus). Přesto však pomocí přenosu naplňuje uspokojovací funkci pouhou představou toho, že se Já identifikuje s cizí

---

¹⁵ Spisy z let 1913-1917 – str. 144

¹⁶ Spisy z let 1913-1917 – str. 144

¹⁷ Spisy z let 1913-1917 – str. 147

¹⁸ Spisy z let 1913-1917 – str. 149

osobou. Tato část vývoje Já je též spojena s přeměnou aktivity některých pudů na jejich pasivitu.

Veškerý duševní život je podle Freuda ovládán třemi polaritami :

Subjekt (Já)	-	Objekt (vnější svět)
Slast	-	Nelibost
Aktivita	-	Pasivita

„Protiklad Já a Nejá (vnějšího světa), (subjektu a objektu), je jednotlivci, jak jsme se o tom již zmínili, vnucen v ranné době zkušeností, že vnější dráždivé podněty může akcí svých svalů umlčet, proti dráždivým podnětům vycházejícím z pudů je však bezbranný.“¹⁹ Z výše uvedeného dochází Freud k závěru, že Já zůstává vůči všem vnějším dráždivým podnětům pasivní a veškerou aktivitu projevuje pouze prostřednictvím svých pudů. Já ve svých počátcích splývá se slastí, zatímco celý okolní svět je mu naprosto lhostejný. Jakmile se však v jeho vnitřku začnou vyskytovat pocity, které nejsou slastné, začíná přijímat ty objekty z okolí, které mu přinášejí slast, a ze sebe naopak vyhání vše, co slast nepřináší. „Mění se tak z počátečního reálného Já, jež rozlišovalo „uvnitř“ a „vně“ podle nějakého dobrého objektivního znamení, v purifikované slastné Já.“²⁰ Tato změna končí při opětovném překrytí polarit, kdy Já znovu splyne se slastí a k tomu se nově spojí vnější svět s nelibostí.

V eseji *O vytěsnění* je vysvětlena další část vývoje Já, tedy přechod od používání vytěsnění k zavrhuujícímu úsudku (odsouzení). „Předstupněm odsouzení, něčím mezi útekem a odsouzením je vytěsnění, jehož pojem nemohl být v době před psychoanalytickými studiemi vytvořen.“²¹ V této vývojové fázi už je vytvořena ostrá hranice mezi vědomím a nevědomím. Vytěsnění začíná svou práci a udržuje některé pudy, požadavky i předsevzetí mimo vědomí.

---

¹⁹ Spisy z let 1913-1917 – str. 201

²⁰ Spisy z let 1913-1917 – str. 202

²¹ Spisy z let 1913-1917 – str. 221

Vytěsnění samo má dvě vývojové fáze. Tou první je pravytěsnění, které na nevědomé bázi fixuje pud k nějaké neškodné reprezentaci. Druhým stupněm je vlastní vytěsnění, které už předpokládá existenci předvědomí a které se stará o „potomky“ prvotně vytěsněných reprezentací. U zdravých osob se vytěsnění projevuje pouze ve snech a chybovém jednáním (přeřeknutí, náhlé zapomnění dobře známého faktu...).

Další zastávka ve spisech z 1913-1917 je u eseje *O nevědomí*, kde se Freud zaobírá průchodem vzruchů jednotlivými oblastmi, včetně námi hledaného vědomí. „Část zde vybuzených pochodů²² projde systémem nevědomí jako určitým přípravným stupněm a dosáhne největšího stupně psychického rozvinutí ve vědomí, jiná část je zadržena ve vývoji jakožto nevědomí.“²³ Obsahy vědomí (i předvědomí) pochází tedy z jedné strany z pudového života (a jsou odsud ovlivňovány nevědomím) a z druhé strany přímo z vjemů. Právě tak jako nevědomí ovlivňuje vědomí, může i vědomí ovlivňovat nevědomí, jen je to podstatně pracnější (to by ostatně mělo být podstatou psychoanalýzy).

Předposledním esejem z této knihy, který je pro další postup této práce důležitý, je Freudův rozbor některých Shakespearových postav, respektive toho, co nám v nich sděluje o Já a jeho konfrontaci s libidem. Zavádí zde termín odepření²⁴. „Ke vzniku neurózy je zapotřebí konfliktu mezi libidózními přáními určitého člověka a tou částí jeho bytosti, kterou nazýváme Já, jež je výrazem jeho pudů sebezáchovy a zahrnuje jeho ideály vztahující se k jeho vlastnímu charakteru.“²⁵ Libido a Já jsou zde tedy popsány jako dvě naprosto odlišné složky lidské bytosti. Tato situace nastává vždy, když není libido dostatečně uspokojeno při spolupráci s Já a musí se po ukojení porozhlédnout v místech, které Já už dávno označilo za tabuizovaná. Z této formulace se také zdá, že Já splývá se svědomím.

---

²² Slovo „zde“ odkazuje na kořeny veškeré pudové činnosti, to kde se tyto kořeny nachází už Freud nespecifikuje.

²³ Spisy z let 1913-1917 – str. 255

²⁴ Tím je myšleno odepření uspokojení libidózních přání.

²⁵ Spisy z let 1913-1917 – str. 315

Posledním zkoumaným spisem je *Smutek a melancholie*. Znovu se zde setkáváme s interakcí Já a svědomí, ovšem tentokrát je vznik sebevědomí vysvětlen. Vytváří se odštěpením části Já, která se ke zbytku chová jako k nezávislému objektu a také jej tak pozoruje. Takových odštěpků může být více a mohou mít různé funkce. „Tím, co jsme zde poznali, je instance nazývaná obvykle svědomím; budeme ji spolu s cenzurou vědomí a testováním reality počítat k velkým institucím Já a někde najdeme také důkazy pro to, že může onemocnět jen sama o sobě.“²⁶ Seznámení s dalšími velkými institucemi Já nechává Freud na později.

---

²⁶ Spisy z let 1913-1917 – str. 369

Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920 - 1924

V práci *Mimo princip slasti* se Freud pokouší odhalit všechny druhy puzení, které ženou člověka vpřed (respektive jaké krom slasti to mohou být, jestli tedy vůbec nějaké takové existují). Také se zamýšlí nad tím, jsme-li nesmrtelnou zárodečnou buňkou, která se stará pouze o to, aby se rozmnožila dále a zachovala si tak svou věčnost, jestli nám snad sexuální pud slouží k celkové obnově, nebo se jedná pouze o uspokojení přání sobeckého jedince. Zajímavá úvaha je také to, že největší slastí by pro nás měl být návrat k neživé hmotě - k věčnému klidu, smrt.

Při pojednávání o nutkání k opakování rozebírá Freud Já i jeho složení. „Unikneme nejasnosti, když nebudeme stavět do vzájemného protikladu vědomé a nevědomé, nýbrž s tím související Já a vytěsněné. Mnoho na Já je jistě samo nevědomé, a to právě to, co můžeme nazývat jádrem Já; pouze velmi malé části z toho dáváme název předvědomého.“²⁷ Z toho je vyvozeno, že jakýkoliv odpor, na který je možné během psychoanalýzy narazit, vychází právě z Já a nutkání k opakování z vytěsněného v nevědomí.

Vědomá a předvědomá část Já se však tomuto nevědomému vytěsněnému ze všech sil brání, protože mu přináší nelibost. Odvolává se na princip reality (který, jak už bylo řečeno, může sám o sobě působit nelibé pocity), ale pouze proto, aby zamezil nelibosti ze znovuobjevení vytlačeného a tedy v souladu s principem slasti. „Je jasné, že většina z toho, co nechává nutkání k opakování znovu ožít, musí přinést Já nelibost, neboť toto nutkání přece podporuje projevy vytěsněných pudových hnutí, je to však nelibost, kterou jsme již zhodnotili, jež neodporuje principu slasti, nelibost pro jeden systém a současně uspokojení pro jiný.“²⁸

Některá opakování se však vztahují k zážitkům z minulosti, která nemohou přinášet žádná uspokojení pro jakýkoliv systém. Jedná se o zážitky nejčastěji spojené se ztrátou lásky a sexuálního uspokojení, které vede ke zhrzení, a často také k pocitům

---

²⁷ Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924 - str. 18

²⁸ Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924 - str. 19

méněcennosti. Jedná se o akci pudů, které měly vést k uspokojení, ale přesto přinesly pouze nelibost. I tyto akce však nutkání k opakování znovu přehrává a vytváří tak patologické stavy.

V další části této práce Freud sám poukazuje na to, že se jedná pouze o nepotvrzené spekulace, i my budeme tudíž brát tuto část trochu s rezervou. Hovoří se zde hlavně o vědomí a způsobu jeho vzniku i vývoje. „Vědomí vzniká na místě vzpomínkové stopy.“²⁹ Narozdíl od ostatních systémů vnímání nezůstává ve vědomí žádná trvalá stopa (tudíž nemá žádnou paměť), nýbrž pouze poznání příchozího shluku vjemů. Původní vědomí je jen polštářek vzrušivé hmoty u jednobuněčného živočicha, který vznikl z ektodermu a šedá kůra mozková (kam Freud vědomí umísťuje) je jejím potomkem.

Vnímací polštářek je však velmi citlivý a potřebuje chránit před přílišným podrážděním. Stejnou ochranu má i naše vědomí, problém je ale v jeho obojetnosti. V tom, že je schopno přijímat podněty zvenku (které je možné vyfiltrovat a zmírnit pomocí protiobsazení³⁰) i zevnitř. Těm vnitřním se nemůže bránit. Začne-li tedy nějaký vnitřní pocit působit nelibost, která proniká do vědomí, je třeba se s ním nějak vypořádat. „Objeví se sklon zacházet s nimi³¹ tak, jako by nepůsobily zevnitř, nýbrž z venčí, aby tak bylo možné použít proti nim obranných prostředků ochrany proti podráždění. Takový je původ projekce.“³²

Další dvě nově představená puzení jsou puzení k životu a puzení k smrti. Pud k smrti je pudem, který se snaží o návrat k původnímu stavu věcí. Návrat k tomu, čím jsme byli dříve, a zdá se, že z velké části splývá z vnitřními pudy Já. Proti němu se staví puzení k životu. Sebezdokonalující puzení, které čerpá sílu z pudů sexuálních. „Podle naší domněnky totiž pudy Já pocházejí z oživení neživé hmoty a chtějí znovuobnovit neživý charakter.“³³ S tím se shodují i výsledky některých biologů (např. Weismann), kteří rozlišují živou hmotu na smrtelnou a nesmrtelnou část. Ta smrtelná (tělo, Já) je

---

²⁹ Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924 - str. 23

³⁰ Prolomí-li nějaký dráždivý podnět ochranná opatření, zbrzdí se veškeré ostatní psychické úkony, a proti tomuto vniknutí se vybuduje rozsáhlé protiobsazení – například bolest, strach, úzkost...

³¹ vnitřní dráždivé podněty

³² Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924 - str. 27

³³ Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924 - str. 38

odsouzena k záhubě, ale obsahuje zároveň i část nesmrtelnou, zárodečnou protoplazmu hnanou sexuálními pudy.

Co všechno ale obsahují sexuální pudy? To je předmětem dalšího Freudova zkoumání. „Analýza přenosových neuróz nám nejprve vnutila protiklad mezi „sexuálními pudy“ jež jsou zaměřeny na objekt a ostatními pudy, které jsme zatím poznali jen velmi nedostatečně a jež jsme předběžně označovali za pudy Já.“³⁴ Tato definice je však velmi nedostatečná, neboť prvotní narcistní Já v sobě spojuje jak sexuální pudy, tak pudy sebezáchovy. Z toho se dá vyvodit, že minimálně část pudů Já má libidózní charakter.

„O to více musíme nyní zdůraznit libidózní charakter pudů sebezáchovy, protože se odvažujeme k dalšímu kroku – rozpoznat sexuální pud jako všeuhrzující Eros a odvodit narcistní libido Já z příspěvků k libidu, jimiž navzájem ručí buňky somy.“³⁵ Autor tak sám přehodnocuje prvotní názor ze kterého vycházel, totiž že k pudům smrti se počítají pudy sebezáchovy Já. Toto je však jediná změna v jinak stále trvajícím dualistickém pojetí pudů³⁶. Krom libidózních pudů tak jistě existují i další pudy (jako například pud smrti), jejichž existence se však na poli psychoanalýzy ověřuje velmi těžko.

Ověření nelibidózních pudů už Freud nehledá v protikladu život – smrt, ale v protikladu láska (něžnost) – nenávisť (agrese), na který se jej pokouší převést. Následně tuto formu aplikuje na sadismu. „Není zde nasnadě domněnka, že tento sadismus je vlastně pudem smrti, který byl pod vlivem narcistního libida vytlačen z Já, takže se stává patrným teprve na objektu?“³⁷ Nejsilnějším důvodem pro víru v pud smrti však stále zůstává vnitřní snaha o snížení celkového napětí na podkladě principu slasti, jejímž extrémem je smrt sama.

Životní pudy jsou daleko snáze pozorovatelné, neboť se přímo účastní našeho vnitřního vnímání. Stále přináší napětí, které se ovšem také může velice často uvolňovat a přinášet tak slast. „Zdá se, že princip slasti je přímo ve službě pudů smrti; dozírá ovšem také na dráždivé podněty přicházející zvenčí, jež jsou oběma druhy pudů

---

³⁴ Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924 - str. 44

³⁵ Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924 - str. 45

³⁶ Narozdíl například od Jungova monistického pojetí pudů, ve kterém se libido proměňuje v jedinou hnací sílu všeho.

³⁷ Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924 - str. 47

hodnoceny jako nebezpečí, avšak zvláště na zvýšení podráždění pocházejícího zevnitř, které vede ke ztížení životních úkolů.“³⁸

Před dalším posunem ve Freudově teorii přichází rekapitulující pasáž o dosavadních dosažených úspěších psychoanalýzy. Já je mimo jiné charakterizováno jako rezervoár narcistického libida (hnací síla sexuálních pudů), které může toto libido distribuovat k obsazení objektů a znovu jej stahovat. Mělo se jednat o pudy sebezáchovy (které se také označovaly jako pudy Já), ale zároveň se na nich podílí i pudy sexuální, proto autor uznává za lepší hovořit o kontrastu mezi objektním libidem a libidem Já. Ty jsou dále nahrazeny konfliktem mezi pudy života (Eros) a pudy smrti. Tyto pudy se však mohou navzájem i přes svůj neustálý souboj prolínat a je velmi těžké je od sebe oddělit.

Úplně nové pojetí přichází ve Freudově díle *Já a Ono*. Zde se autor nejprve zabývá vědomím. Jak už bylo řečeno, vědomí samé nemá žádnou paměť, ale představy v něm jsou stále latentní, tedy stále schopné uvědomění. Než k takovému uvědomění dojde, zůstávají nevědomé. Tato část nevědomí však není vytěsněná a kvalitativně se naprosto odlišuje od nevědomí, ve kterém se nachází vše vytěsněné. Už jsme zjistili, že Freud nazývá tuto nevědomou část (která je stále schopna se učinit vědomou) předvědomím. „Předpokládáme, že předvědomí má k vědomí mnohem blíže než nevědomí, a protože jsme nevědomí označili jako něco psychického, budeme o to méně váhat učinit totéž v případě předvědomí.“³⁹

Ani toto rozlišení však není dostatečné. Pojem Já je totiž stále příliš široký. Je to souvislá organizace duševních pochodů, která ovládá motilitu, právě tak jako kontrolor všech dílčích pochodů, na kterém je závislé vědomí. Také z něj vychází všechny akty vytěsnění. Existuje ale také nějaká nevědomá část Já, která se těchto vytěsnění účastní. „Našli jsme v Já samotném něco, co je rovněž nevědomé, co se chová právě tak jako vytěsněné, to znamená, že se projevuje intenzivními účinky, aniž se samo stává vědomým, a má-li být přivedeno k vědomí, je k tomu zapotřebí zvláštní práce.“⁴⁰ Tato

---

³⁸ Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924 - str. 53

³⁹ Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924 - str. 194

⁴⁰ Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924 - str. 195

část Já se už dokonce ani za jeho součást počítat nedá. Přestože bylo nejprve jeho součástí, poměrně brzy se od něj odštěpilo.

Abychom pochopili, co se dále děje s Já, je třeba osvětlit autorovo nové rozdělení nevědomí do tří částí. První nevědomé je vše, co jsme doposud nazývali vytěsněným. Druhým nově vzniklým nevědomím je taková část z Já, která se nedá nazvat vědomou – tedy všechny nevědomé součásti dosavadního Já. Třetí částí je pak vše ostatní krom vytěsnění a Já, což je něco zcela nového. Já se tímto krokem posunulo do pozice entity, která vychází z vnímání a je z největší části tvořená předvědomím. Tím se uvolnilo místo na pozici nevědomí, které zaplňuje nově ustanovené Ono. „Individuum představuje tedy pro nás psychické Ono, nepoznané a nevědomé, a k tomu přiléhá na povrchu Já, které se vyvinulo ze systému vnímání jako ze svého jádra.“⁴¹ Ono se podle Freuda skládá v počátečních fázích hlavně ze zděděných informací, ke kterým má stálý a trvalý přístup.

Já není z tohoto nového objektu zcela vyloučeno. Jedná se o původní část Ono, která však byla změněna přímým vlivem vnějšího světa zprostředkovaného vnímáním a vědomím. Je to právě Já, které má stále možnost působit na Ono. Jakási funkce rozumu působící proti vášnivé sféře Ono (nebo také princip reality jakožto protipól principu slasti). Já má (v normálním případě) navrch, díky přístupu k motilitě, který Ono nemá. „Já je především tělesné, nejenomže je jsoucnem povrchovým, ale dokonce projekcí určitého povrchu.“⁴² Vzdálenost mezi tímto novým Já a vědomím se tak zdá být podstatně menší, než byla doposud.

Ze starého určení Já ještě zbývá jeho vztah ke svědomí, které z něj dříve vycházelo. To se v novém pojetí mění v Nadjá. Část Já, která je jako výsledek zvládnutí oidipovského komplexu vyčleněna z Já, se mění v jáský ideál sebe sama – Nadjá. „Nadjá však není pouze reziduem prvních objektních voleb vycházejících ze sféry Ono, nýbrž připadá mu také význam energického reaktivního výtvaru obracejícího se proti

---

⁴¹ Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924 - str. 200

⁴² Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924 - str. 201

němu.“⁴³ V podstatě se jedná o směrnici zákazů a příkázání idealizovaného otce vztaženou k vlastnímu Já⁴⁴.

Nadjá má ale i další důležitou funkci, totiž spojení mezi Já a Ono. Nadjá zastupuje tu část Ono, která proniká do Já a do vědomí. Já bude zrcadlit vnější svět, zatímco Nadjá zprostředkovává spojení se světem vnitřním. Naplno tedy přebírá práci svědomí a konflikty mezi Já a Nadjá se projevují jako pocit viny. Nadjá je také tou instancí, která odděluje lidi od zvířat, protože pouhá existence Já a Ono se dá přisoudit jakémukoliv živočichu, který dokáže rozlišit vnitřní a vnější svět. „Ono nemůže prožít nebo poznat žádný vnější osud jinak než prostřednictvím Já, které pro ně zastupuje vnější svět.“⁴⁵

Lokalizace libida doznala se zavedením pojmu Ono několika změn a s tím i teorie o narcismu. „V prvopočátku je veškeré libido nahromaděno v oblasti Ono, zatímco Já se teprve utváří nebo je ještě slabé. Část tohoto libida pak Ono vysílá, aby jím eroticky obsazovalo objekty, načež se sílící Já snaží tohoto objektního libida zmocnit a stát se takto pro Ono objektem lásky.“⁴⁶ Narcismus se tak stává až sekundárním, něčím čeho musí Já teprve dosáhnout a co si musí vybojovat.

Ze sběru primárních obsazení vyvozuje autor vznik takového Já, které je z velké části určeno identifikacemi s objekty těchto obsazení a je velmi slabé. Tyto identifikace se zpočátku mohou uvnitř Já chovat jako celkem samostatné instance, které také poslouží jako podklad pro Nadjá. Vznik Nadjá je tedy podmíněn prvotní slabostí nevyvinutého Já spolu s působením oidipovského komplexu. „Je památkem někdejší slabosti a závislosti tohoto Já a udržuje si nadále svoji vládu i nad zralým Já.“⁴⁷ Z toho je možné usoudit, že plně vyvinuté Já by už nic takového jako Nadjá za normálního stavu vzniknout nenechalo⁴⁸, přestože to Freud nikde explicitně neříká.

Odkud ale bere Já i Nadjá svou energii? V případě Já se jedná o předvědomé slovní stopy (viděné i slyšené) a o úzký vztah k vědomí, které poskytují možnost působit

---

⁴³ Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924 - str. 207

⁴⁴ Z něj také, podle Freuda, vychází veškerá náboženství, morálka a společenská citění. Nejsou ničím jiným, než snahou jáského ideálu vyrovnat se nárokům kladeným na Já – tyto vysoké a uznávané hodnoty jsou tedy pouhými potomky oidipovského komplexu.

⁴⁵ Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924 - str. 210

⁴⁶ Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924 - str. 216

⁴⁷ Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924 - str. 218

⁴⁸ Přestože u některých psychických poruch může dojít k vytvoření podobné instance, to je však umožněno opětovným oslabením nebo dokonce rozpadem Já

na vnější svět. Nadjá čerpá energii převážně z jiného zdroje, totiž z Ono. „Nadjá rozhodně nemůže zapřít, že má původ i ve slyšeném, je přece částí Já a skrze tyto slovní představy (pojmy, abstrakce) zůstává vědomí přístupné, ale energie, kterou jsou tyto obsahy Nadjá obsazovány, nepochází ze sluchového vnímání, z vyučování a z četby, nýbrž ze zdrojů oblasti Ono.“⁴⁹

S energií Ono souvisí také pudy a morálka ovlivňující Já. Morálka má v každé části jedinice (Já, Nadjá a Ono) jiné zabarvení i jiný smysl. „Z hlediska pudového omezení, morality, je možno konstatovat: Ono je zcela amorální, Já se namáhá, aby morální bylo, a Nadjá se může stát hypermorálním a potom zrovna tak krutým, jako to dokáže jedině Ono.“⁵⁰ Není ale možné představit si Ono jako zlou část člověka, který by byl jinak hodný a morální. Je to pouze místo, odkud vše vychází – tedy pudy smrti (destrukce) právě tak jako pudy lásky (eros).

Já není vůči puzení Nadjá a Ono bezbranné, jak by se mohlo zdát. Spíše naopak, Já se může obohacovat jak z vnějších zkušeností, tak přijímat přes Nadjá, jakožto prostředníka, prazážitky z Ono. Libido, které Já používá k obsazování objektů, pochází také z Ono. Dá se tedy spíše říci, že je to Já, které se snaží podrobit si Ono a učinit z něj svého otroka. Ono může do Já vnikat buď přímo pomocí pudů, nebo nepřímo přes jáský ideál, a podobné cesty vedou i zpětně.⁵¹

Proč má Já tendenci poslouchat Nadjá? Podle autora je zdůvodnění celkem snadné. V reakci na prvotní pudy smrti v Ono se v Já vytvořily sebezáchovné pudy lásky. Má tedy potřebu být milováno a objekt, od kterého lásku očekává, je právě jeho Nadjá. „Nadjá plní stejnou ochrannou a spásnou funkci jako dříve otec a později prozřetelnost nebo osud.“⁵² Ono oproti tomu nemá žádné prostředky k vyjadřování lásky či nenávisti, proto není schopno ovlivňovat Já z morální stránky, ale pouze ze strany pudů a potřeb. To zní jako protimluv, protože dříve nám Freud tvrdí, že veškerá obsazení, právě tak jako pudy, pocházejí z Ono. Můžeme to však pochopit tak, že jakmile Já dosáhne určitého stupně vývoje, podaří se mu stáhnout na sebe nějaká

---

⁴⁹ Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924 - str. 218

⁵⁰ Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924 - str. 223

⁵¹ Zde podle Freuda leží jedna z nejdůležitějších funkcí psychoanalýzy, totiž naučit Já zacházet s Nadjá a s jeho pomocí pak ovlivňovat Ono.

⁵² Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924 - str. 226

objektová obsazení a vytvoří Nadjá - vkládá do něj právě libido stažené z objektů a do jisté míry jej nechává tuto energii ovládat.

Poslední zastávkou ve Freudově díle bude autorova úvaha o neurózách a psychózách. Krom toho, že se zde dá zjistit do jakých konfliktů se může dostat Já s Nadjá a Ono, což je sice zajímavé, ale pro potřeby této práce vedlejší, setkáváme se zde i s tím, jak by měly tyto součásti člověka fungovat správně. „Za normálních okolností ovládá vnější svět Já dvěma cestami: za prvé prostřednictvím stále znovu možných aktuálních vjemů, za druhé prostřednictvím zásoby vzpomínek na dřívější vjemy, které jako „vnitřní svět“ tvoří majetek Já a jeho součást.“⁵³ Dalším zajímavým poznatkem je to, že Nadjá si zde zachovává v podstatě stejný vztah k realitě a k Ono jako Já. Nadjá je tedy něco víc než složka vzniklá při oidipovském komplexu a fungující jako svědomí. Je to ideální vzor směřování Já nejen ve vědomých ohledech a otázkách svědomí, ale zároveň průvodce vnějším světem i světem Ono, na úrovni, o které Já v podstatě nemusí ani nic tušit.

---

⁵³ Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920-1924 - str. 310

Paul Ricoeur – Freud and philosophy

Paul Ricoeur nás bude zajímat díky své knize *Freud and philosophy: an essay on interpretation*. Rekapituluje zde většinu Freudových myšlenek. Některé z nich se pokouší zařadit do fenomenologického konceptu a k mnoha jiným poskytuje zajímavou interpretaci a vlastní úvahy.

Nejprve se podíváme na Ricoeurovy myšlenky ohledně Freudova vědomí. Vůbec poprvé podle něj definuje Freud tento systém ve Výkladu snů, jakožto systém pro zkoumání reality. Tento systém je spojen s Já. Zajímavé je, že vědomí je připsán pouze průzkumný prvek bez jakékoliv možnosti akce, veškeré inhibiční a funkční impulsy může vysílat pouze Já⁵⁴. Já je zde podle Ricoeura pojímáno jako negační prvek, který v podstatě k vnímání ničím nepřispívá a pouze si vybírá, jaké části materiálu přijatého vědomím přijme a které odmítne.

Freudovi je v souvislosti s touto pasivitou Já vytýkána nepřesnost vysvětlení průběhu vytěsnění. Podle Freuda by se mělo jednat o nevnímání podnětů, které by nepřinášely slast. V podstatě tedy staví od začátku celý proces vnímání na tom, co později nazývá principem slasti. To, že zatím v této oblasti celkem tápe, přiznává konec konců i sám Freud.⁵⁵ Pokusil se sice navrhnout určitou strukturu předávání energie pomocí neuronů, která by měla procesy ve vědomí postihovat, ale podle Ricoeura to není nic jiného než pokus o překlad psychologie do příhodného technického jazyka, který nic nového neříká a nemá žádný opodstatněný základ.

Co se týče splývání pojmů Já a vědomí, dochází Ricoeur k jednoznačnému názoru. Tyto pojmy jsou od sebe vzdáleny a poměrně dobře navzájem ohraničeny a není možné je ani prohazovat, ani si je plést, přestože některé Freudovy výroky je

---

⁵⁴ „For the first time Freud establishes a connection between discriminating between the real and the imaginary and the function of inhibition, attributing the latter to what has already been called the Ego.“ – Paul Ricoeur – *Freud and philosophy: an essay on interpretation* – str. 78

⁵⁵ „Freud admits, moreover, that he is unable to give a mechanical explanation how the threat of unpleasure governs the noncathexis of quantities accumulated in the ego; on this occasion he states: „From this point onwards I shall venture to omit any mechanical representation of biological rules of this kind; and I shall be content if I can henceforward keep faithfully to a clearly demonstrable course of development.“ – Paul Ricoeur – *Freud and philosophy: an essay on interpretation* – str. 80

zdánlivě kladou poměrně blízko k sobě.⁵⁶ Vědomí bude stále zůstávat jen povrchovou a neaktivní záležitostí, pouze Já se k němu začne v průběhu konstituování Freudovy teorie trochu přibližovat. Toto přibližování má zajímavý průběh, který prochází velkými výkyvy, obzvláště ve Freudových dílech *Mimo princip slasti* a *K uvedení narcismu*, a ještě o něm bude řeč.

Dalším velkým rozdílem mezi Já a vědomím je pojetí lásky. Ve Freudovi není nikde možné nalézt zmínku o lásce nebo jakýchkoliv jiných citových vazbách, které by navazovalo vědomí. Jedinou instancí, která je schopná citových vazeb, se stává Já (ovšem pouze to Já, se kterým se u Freuda setkáváme ve starší části jeho díla). Tento aspekt lásky však Freud (alespoň podle Ricoeura) nikdy nezdůraznil a Já raději vysvětloval pomocí vůdčího nebo poddaného postavení – pohybovalo se pro něj vždy na úrovni: pán x otrok.

Co se týče změn Já, ukazuje je Ricoeur nejprve pomocí polarit, kterých se Já účastní.⁵⁷ Tedy původní jáské pudy a sexuální pudy, které se změnilly na jáské libido a objektové libido. Ricoeur to tedy chápe na jedné straně jako posun od pudů k libidu a zároveň, na straně druhé, jako posun od pasivity a strnulosti Já ve *Výkladu snů* k aktivnímu Já, které se vztahuje k objektům a se kterým se setkáváme od eseje *K zavedení narcismu*.

S tím je spojen přechod od principu slasti k principu reality. Ten probíhá zvolna, jak je stále méně pudů schopno si vystačit samo se sebou a s Já. Musí se tedy obracet k objektům, což už dělá pomocí principu reality. Jedno puzení se však této změně brání déle a vytrvaleji než ostatní. Je jím libido⁵⁸. Podle Ricoeura je to tedy sexualita, ve které můžeme po dlouhou dobu nalézt původní uspokojení v souladu s principem slasti. Proto je to také právě sexualita, která se bude nejvíce vzpírat principu reality, vytvářet vytěsnění a snažit se ovlivnit Já.

---

⁵⁶ „The question of the ego is not, indeed, the question of consciousness, for the question of the act of becoming conscious, a central theme of the first topography, does not exhaust the question of the coming-to-be of the ego.“ Paul Ricoeur – Freud and philosophy: an essay on interpretation – str. 181

⁵⁷ „Up to now, we have seen the question of the ego stated in a series of polarities: ego-instincts and sexual instincts (prior to the essay „On Narcissism“), ego-libido and object-libido (beginning with „On Narcissism“).“ Paul Ricoeur – Freud and philosophy: an essay on interpretation – str. 183

⁵⁸ „The libido remains under the dominance of the pleasure principal longer than any other instinct because primitive autoerotism enables it for some time the experience of frustration and, consequently, education by means of unpleasure, and also because the period of latency further delays the confrontation with reality until puberty.“ Paul Ricoeur – Freud and philosophy: an essay on interpretation – str. 271

Z reálné a slastné složky se později stává reálné Já a slastné Já s tím, že každé z nich má jiné funkce a jiný způsob uspokojení. Původní slastné Já má jediný způsob uspokojení a tím je přání. Postrádá schopnost vazby na reálný předmět, nezbývá mu tedy nic jiného než snít a přát si. Reálné Já se uspokojuje užitečnými a použitelnými pudy a stará se o ochranu sama sebe⁵⁹.

Mohlo by se tedy zdát, že reálné a slastné Já stojí v opozici, ale celý tento postup nevede nikam jinam, než k utužení původního principu slasti, protože substitucemi přání slastného Já je použitelnost, ochrana a uspokojení reálného Já. Podle Ricoeura má tedy reálné Já pouze funkci hlídače a ochránce ve službách principu slasti, a tedy i celého slastného Já.

Velmi podobně to dopadá se všemi zdánlivými odpůrci principu slasti, jako je například nutkání k opakování nebo pud smrti. Oba byly původně představeny jako něco, co se z principu slasti vymyká, ale nakonec do něj stejně oba skončily začleněny. Pud smrti byl nakonec přijat jako touha po návratu k neživé hmotě a který přináší slast (je podle Freuda velmi podobný například stavu po sexuálním vyvrcholení)⁶⁰. Nutkání k opakování zase nejprve vytvářelo nepříjemné pocity, ale později se zjistilo, že se jedná pouze o opakovaný pokus vrátit se k nějakému prvotnímu slastnému zážitku nebo se nějakým způsobem zbavit vnitřního puzení, což také přináší slast.

Jediným, kdo se dokáže postavit principu slasti, je Eros - Sexuální pud. Nehovoříme zde ale o sexuálním pudu jedince, ale o puzení po přežití druhu. To je jediný způsob jak se vyhnout paradoxu toho, že jediným oponentem principu slasti je sexuální pud, který sám o sobě slast přináší. Ricoeur tedy, poněkud důrazněji než Freud sám, řeší základní puzení Já k smrti i k životu.⁶¹

Ricoeur také nabízí zajímavé srovnání Freudova Já s Nietzscheho filosofií⁶². Má na mysli ze všech stran utlačovanou pozici Já obklopenou strachem a pocitem

---

⁵⁹ „If the desire of wishing is the central drive of the pleasure-ego, the striving for the useful is the central drive of the reality-ego.“ Paul Ricoeur – Freud and philosophy: an essay on interpretation – str. 275

⁶⁰ „If pleasure expresses a reduction of tension, and if the death instinct marks a return of living matter to the inorganic, it must be said that pleasure and death are both on the same side.“ Paul Ricoeur – Freud and philosophy: an essay on interpretation – str. 319

⁶¹ „Thus we have scratched of an answer: that which escapes the principle of constancy (or pleasure) is Eros itself, the disturber of sleep, the „breaker of the peace“. Paul Ricoeur – Freud and philosophy: an essay on interpretation – str. 321

⁶² „There is obviously a striking affinity here between Freud and Nietzsche.“ Paul Ricoeur – Freud and philosophy: an essay on interpretation – str. 184

méněcennosti vznikuvší z jeho vztahu k Nadjá. Spatřuje v Nadjá Nietzscheho nadčlověka, kterému se chce Já přiblížit. Zdroj vůle k moci. Já samotné je pak přirovnáváno k obyčejnému člověku – na začátku je slabý a nikoho a nic není schopen ovládnout, naopak je sám ovládán.

Eric L. Santner - On the psychotheology of everyday life

Eric Santner má široké spektrum působnosti. Zaobírá se psychoanalýzou, náboženstvím, německou poezií i historií holocaustu. Jeho kniha *On the psychotheology of everyday life* je sice především knihou o náboženské toleranci a o vysvětlování Rosenzweigových myšlenek, ale nalezneme v ní i mnoho informací o Freudovi a spojitosti Já s religionistikou, které nás budou zajímat.

Santner vidí ve Freudově Nadjá to, čím je pro židovsko křesťanskou tradici bůh. Nachází v Nadjá etický ideál⁶³. Někdo v něm může vidět obraz boha samotného, pro někoho je to pouze vlastní ideál sebe sama, ale morální a etický kodex, který z něj v obou případech vychází a vyplývá, zůstává stejný. Můžeme pouze diskutovat o způsobu, jakým na Já působí. V případě náboženství se mu Já vědomě podrobuje a nechává ho hovořit z knihy, která mu říká, co je správné a co nikoliv. V případě psychoanalýzy si Já nemusí uvědomovat, co mu vlastně Nadjá říká. V obou případech se však může Já proti Nadjá postavit, ignorovat ho. Z toho pak mohou podle Freuda vzniknout některá psychická onemocnění.

Santner však zachází ve svých úvahách ještě dál. Vidí Nadjá nejen jako osobní náboženství každého člověka, ale zároveň také jako osobní psychoterapeutický prostředek každého jedince. Tím účinnější prostředek, čím více víry v něj Já vkládá. Náboženství tedy, narozdíl od Freuda, vidí jako velmi užitečnou věc, která může bránit konfliktům s Nadjá a zároveň ho usměrňovat a pomáhat Já.⁶⁴ Tím se Santner značně odchyluje od Freudova postavení k náboženství. Freud jej vnímá v podstatě pouze jako neurotický symptom, jako pokračování a přenášení viny původního hříchu⁶⁵.

---

⁶³ „I would suggest, instead, that we think of the superego as the psychic agenci that sponsors a minimal organization or binding of the metaethical surplus into a kind of (albeit hinderd) ethics or behavioral *Gestalt*, that is, that „principled“ form of suffering that we characterize as a neurosis of one kind or another.“ Santner – On the psychotheology of everyday life str. 83

⁶⁴ „Judaism, this first religion of revelation, can rather be understood as a kind of therapy directed precisely against the fanthasmatic pressures of the superego and its tendency to keep the subject at a distance from his or her answerability within the world.“ Santner – On the psychotheology of everyday life str. 105

⁶⁵ Kterým ovšem ve Freudově pojetí není sněžení jablka, ale vražda původního otce kmene a tudíž absolutní projev oidipovského komplex – více ve Freudových knihách *Totem a tabu* a *Mojžiš a monoteismus*.

Takový pohled na náboženství (jmenovitě na Judaismus) je pro mnoho autorů pobuřující. Santner z nich uvádí Rosenzweiga.⁶⁶ Podle něj je to s Nadjá úplně naopak a židovská víra (nebo jakákoliv jiná) je tím, co pomáhalo utvářet Já i Nadjá. Něco, bez čeho by nemohl existovat způsob, jak Nadjá utvářet a tvarovat, a bez čeho by se vůbec nemuselo vyvinout. Jediné, na čem se Rosenzweig a Freud shodují, je, že židovství jako takové se odmítá smířit se svou minulostí.⁶⁷

V souvislosti s náboženstvím se Santner zabývá i tím, co žene člověka vpřed. Používá jako tento hnací motor Freudovy pudy. Narážíme zde ale na trochu odlišné pojetí pudů. Santner nejprve shrnuje Freudovo pojetí. To je od počátku dualistické. Jak už bylo řečeno, Freud vychází z původní roviny jáských (sebezáchovných) a sexuálních (k zachování druhu sloužících) pudů. Od těch přechází k pudu života a pudu smrti.⁶⁸ I Freud sám ale přiznává, že tyto pudy nikdy nebudou mít onu hmatatelnou a snadno objevitelnou podstatu jako libido, které je vidět velmi zřetelně. Santner zde poukazuje na to, že Freud si sice vystavěl novou teorii, přesto však nikdy nebyl schopen ji sám začít používat, aniž by ji neustále nahrazoval a spojoval s původní teorií.

Na závěr své úvahy o spojení Nadjá a Judaismu dává Santner Freudovi částečně za pravdu⁶⁹. Obzvláště v ohledu propletenosti Nadjá s hancí silou všech lidí. V této úvaze se však paradoxně zároveň od Freuda i nejvíce oddaluje. Podle Santnera je to totiž právě a jediné Nadjá, co táhne člověka vpřed pomocí pudů, které právě z entity Nadjá vycházejí. Existenci Ono jakoby vůbec nebere v potaz. Je to však pochopitelné vzhledem k theologickému zaměření jeho práce, do které se koncepce Nadjá hodí daleko víc.

---

⁶⁶ „From Rosenzweigian perspective, Freud’s error in *Moses and Monotheism* was to reduce this logic of the remnant that he, too, discerned in the Jewish Gestalt to the „stuckness“ of an obsessive-compulsive pathology based on an unconfessed feeling of guilt.“ Santner – *On the psychotheology of everyday life* str. 114

⁶⁷ viz Franz Rosenzweig – *Hvězda vykoupení*

⁶⁸ „Freud’s theory moved from an initial dualism, that of ego drives and sexual drives, which he at times characterized as a distinction between drives of self-preservation and drives of species-preservation, to the infamous dualism first introduced in *Beyond the Pleasure Principle* and to which he remained committed to the end, namely, that of the death/destruction drives and the erotic or life drives.“ Santner – *On the psychotheology of everyday life* str. 78

⁶⁹ „In certain sense, then, Freud’s emphasis on the connection between Judaism and superego is not at all wrong; we might even say, that superego is at some level born with Judaism, first comes to light with it as a palpable and disturbing entity, is first *revealed* there as the very kernel of the discontent that hunts civilization.“ Santner – *On the psychotheology of everyday life* str. 115

Důležitost této knihy pro mou práci spočívá především v odhalení dalších možných návazností a spojitostí Já s okolním světem. Santner nám ukazuje úplně nové role, které může Já i Nadjá vůči světu zabírat. Zásadní je také změna v chápání pudů, které byly dosud představovány jen jako neurčité soustavy, které mezi sebou navzájem bojují, a vedlejším výsledkem těchto neustálých bojů je náš život a existence. U Santnera dostává psychoanalýza hlubší smysl, který v podstatě nemá co dočinění s léčením pacientů, ale pouze s vnímáním světa a okolí.

Vývoj vědomí ve Freudových knihách

Vědomí nepatří ve Freudových knihách k nejproměnlivějším termínům (hlavně asi proto, že mu Freud nikdy příliš mnoho pozornosti nevěnoval). Přesto však můžeme nalézt poměrně široké spektrum uplatnění vědomí i to, jakým způsobem se vyvíjelo.

Prvotní definice z *Výkladu snů* definuje vědomí jako orgán styku s vnějším světem. Vědomí přímo navazuje na smyslová ústrojí a je v podstatě jen jejich prodloužením do vnitřního světa. Nemá žádné vlastní pravomoci ani možnosti (Freud by řekl, že nemá přístup k motilitě). Paměť, logika i třeba představivost jsou všechno pochody, které nemají s vědomím skoro co dočinění. Pokud ale probíhají, dá se říci, že se ve vědomí odrážejí, procházejí přes něj, a ovlivňují tak vnější svět. Vědomí je tedy orgán, který je schopný jako jediný zprostředkovat styk mezi vnějším a vnitřním (nebo chceme-li mezi objektem a subjektem). Je to jediný lidský prostředek k pozorování obou světů, řekl bych tedy, že Freudův přezíravý a snad i trochu neuctivý přístup k vědomí je přinejmenším poněkud zarážející, protože kdyby nebylo vědomí, neměl by ani co zkoumat, ani jak to učinit.

S touto formulací vědomí se pak shodují i některé další Freudovy myšlenky ve *Výkladu snů*. Freudovým hlavním důkazem pro to, že psychické funkce neprobíhají ve vědomí, byla přítomnost snů, které mnohdy ukazují, že přestože vědomí dotyčného je dočasně utlumeno, myšlení stále probíhá, stejně tak jako zápis do paměti. Zajímavou otázkou by zde mohlo být, do jaké míry je skutečně vědomí v tomto případě skutečně vypnuté (nebo alespoň utlumené), tím se zde ale Freud bohužel nezabývá, stačí mu, že je vědomí dostatečně indisponováno a umožňuje trochu volnější průchod nevědomí do předvědomí.

Přímo ve *Výkladu snů* však narážíme ještě na jinou podobu vědomí, která se od té výše popsané dosti liší. Je to vědomí, které má svou hloubku. Není to jen blanka na povrchu sloužící k přijímání vjemů, je naopak popsáno jako malá součást nevědomí, ve které není nic, co by už dříve nebylo v nevědomí, ale ve které mohou probíhat určité

nové procesy. Této definici je sice ve Výkladu snů ponecháno velmi málo místa, ale v pozdější Freudově práci se objevuje podstatně častěji.

V díle *Mimo princip slasti* Freud naznačuje, že vědomí musí také procházet vývojem. Nefunguje jako ostatní orgány, které se na začátku života rozběhnou a svou práci skončí až po smrti. Chceme-li tedy pojmout vědomí jako orgán, pak je to orgán, se kterým se jako s jediným nerodíme, ale pozvolna nám „naroste“. Tento pozvolný rozvoj však podle mého zapadá daleko lépe do druhé definice vědomí. Tedy do vědomí jakožto určitého prostoru v nevědomí. Je podstatně představitelnější rozkvět vědomí v rámci nevědomí, než teorie o narůstajícím orgánu, podle které by malé děti vlastně postrádaly možnost vnímat svět, což je myšlenka, kterou popírá i sám Freud. Navíc čím dále se ve Freudově díle dostáváme, tím více získává druhý výklad navrch.

Ve spisu *O nevědomí* najednou rapidně roste význam vědomí. Stává se z něj vrchol žebříčku procesů postupujících od kořenů pudů přes nevědomí a předvědomí do vědomí, kde se mohou plně rozvinout. Zároveň se dá říci, že se zde konečně ujasňuje samotný pojem vědomí, protože dvě definice, které jsme doposud sledovali se v této knize pojí dohromady. Na jedné straně orgán sloužící k přijímání vjemů, nemající paměť ani možnost disponovat s energií, a na druhé straně poměrně rozvinutý prostor, který je součástí nevědomí, ve kterém končí všechny pudové reakce. Tyto dvě části spojuje Freud dohromady a utváří tím vlastně ze dvou menších částí jedno větší vědomí.

Toto nové vědomí si z původní orgánovité koncepce zachovalo styk s oběma světy (vnitřním a vnějším) a také onu problematickost přechodu z jedné soustavy do druhé⁷⁰. Z druhého výkladu si vzalo umístění v nevědomí, komplexivnost a vrchol průchodu jednotlivými vrstvami. K tomu navíc přibyla možnost působení na nevědomí, tedy vlastně konceptuální náčrt fungování psychoanalýzy, která se snaží pomocí ovlivňování vědomí přimět celé nevědomí ke změně.

Další velkou prací, ve které se Freud zabývá vědomím je *Mimo princip slasti*. Navazuje se zde na výsledky z *O nevědomí*, ale autor se snaží více přiblížit realitě a dát

---

⁷⁰ Tedy problematiku vytěsnění, snových revizí, problematických přechodů mezi předvědomím a vědomím.

svým teoriím biologické a evoluční podklady. Vědomí je vloženo do šedé kůry mozkové a jsme znovu ubezpečeni, že vědomí nemá žádnou paměť. Novým poznatkem je to, že vědomí potřebuje ochranu.

Ochrana vědomí proti vnitřním vlivům je zabezpečována projekcí těchto vlivů někam ven a jejich následné potrestání, vytěsnění nebo popření. Před vnějšími vlivy se nabízí mnoho možných opatření, počínaje útekem nebo bojem (zůstaneme-li na fyzické úrovni), konče tvorbou protiobsazení spojených s dočasným utlumením vědomí. Vědomí je tedy schopno na naprosto nevědomé bázi chránit samo sebe. To je kvalita, kterou dosud oplývaly pouze Já a sexuální pudy.

Ve spisu *Já a Ono*, kde dozrává celá Freudova nauka úplně jiného rozměru, je vědomí pravděpodobně jediným do té doby používaným označením, které zůstává z velké části zachováno, přestože nějaké změny tu samozřejmě jsou. Zásadně se ale mění instance, které jsou schopné vědomí ovládat. Dříve bylo vědomí ovládáno pomocí předvědomí, bylo schopné reagovat na potřeby pudů, bylo schopné do určité míry zachovávat samo sebe a zprostředkovávalo styk mezi nevědomím a vnějším světem. Najednou je tím, kdo ho ovládá, především nové Já, ale o tom bude ještě řeč později.

Poprvé je zde také připuštěna možnost uchování vzpomínek ve vědomí. Vzpomínky jsou ve vědomí zachovávány v latentní fázi a je možné je kdykoliv obnovit s pomocí předvědomí. Předvědomí se tak více vyčleňuje z nevědomí a naopak se přibližuje k vědomí. O úplném sloučení se však hovořit nedá.

Freud sám se sice vědomím zabýval, pouze pokud k tomu byl donucen okolnostmi a potřebami, ale mnoho jiných autorů zaujal. Zajímavé je Ricoeurovo fenomenologické hledisko, kde určuje vědomí jako systém pro zkoumání reality. Jako něco, co do fenomenologie krásně zapadá. To, čím se můžeme vztahovat k věcem o sobě, aniž bychom to byli schopni náležitě interpretovat. Orgán žijící v Patočkově přirozeném světě, a který je téměř nemožné poznat, protože vjemy, které z něj přichází, prochází mnoha filtry. V hodně nadneseném smyslu můžeme vědomí považovat i za místo, kde dochází k předporozumění u Heideggera a kde máme prvotní spojení s předměty v jeho Als-struktuře (tedy místo kdy se nám při pohledu na židli objeví ona

univerzální „židlovitost“, díky které jsme pak schopni ji pochopit jako něco k sezení – židli).

Další alternativou k pochopení vědomí z nefreudiánského hlediska je Santnerův pohled. Ten vidí vědomí jako možnost přímého spojení s vyšší morální silou, kterou obsahuje Nadjá. Už je vedlejší, jestli si za tuto sílu dosadíme nějakého boha z Evropské tradice, Kantův kategorický imperativ nebo Freudovo oidipovským komplexem vzniklé svědomí. Ať už si z těchto možností zvolíme cokoliv, ovlivnění našeho vědomí zůstává v podstatě vždy stejné.

Vývoj Já ve Freudových knihách

Oproti vědomí je Já naopak jednou z nejproměnlivějších částí Freudova díla. Je možné ho definovat téměř jako cokoli od podstaty lidské bytosti až po její drobný úsek, který téměř splývá s vědomím, a celý vývoj Já je poměrně složitý.

Ve *Výkladu snů* se s ním setkáváme poprvé. Freud zde nejprve vysvětluje Já jako něco, co je v podstatě vyloučeno z nevědomí. Jako nějakou část lidské bytosti, která může operovat s vědomím, je ovlivňována nevědomím i předvědomím, ale zatím nemá žádnou pevnou strukturu, není ani vysvětleno, kde se nachází, ani co má vlastně na starosti.

Později v té samé knize se už ale můžeme setkat i s úplně jiným Já, takovým, které je v podstatě celé nevědomé a Freud jej považuje za základ lidské bytosti, za její hlavní složku. Něco, od čeho se odvíjejí i pudy a nevědomé impulsy. Musíme mít na paměti, že hlavním smyslem *Výkladu snů* bylo dokázat existenci nevědomí a naznačit možné směry dalšího výzkumu, proto zde zatím nemůžeme očekávat přesné definice a jednoznačná určení všech částí Freudovy teorie.

Velmi zásadním dílem vzhledem k definování Já byl spis *K zavedení nacismu*. O Já se zde dovídáme, že není v lidském jedinci přítomno od narození, ale musí se teprve pozvolna vyvinout. Začíná se konstituovat a po narcistní fázi vývoje jedince. Tedy poté, co se veškerá energie, láska a sexualita přestane zabývat pouze jedincem samotným a začne se přesouvat mimo jeho tělo. Tento poznatek koresponduje podstatně lépe s první teorií, která klade Já velmi blízko vědomí.

O kousek dál ve stejné knize, kde Freud hovoří o libidu, se ale znovu setkáváme s dosti odlišným pojetím. Já je považováno za uchovatele libida. Můžeme si ho představit jako nádrž, která je na začátku naplněna libidem, které je cele zaměřeno jen na ni. Jak plyne čas, je třeba z nádrže odčerpávat libido směrem k jiným objektům. Tím se ovšem Já dostává znovu blíže k nevědomí a navíc bychom museli předpokládat jeho

existenci a úplnost, které se bude později snažit znovu nabýt, už od samotného počátku lidského života.

Já se v tomto spise stává také původcem vytěsnění. V závislosti na své sebeúctě vytěsňuje Já vše, co by mu mohlo působit nepříjemné pocity. Zde se snad vůbec nejvíc přibližuje Freud propojení nevědomí a Já. Já je představeno jako služebník nevědomí, který se stará o to, aby do vědomí nepronikly žádné nebezpečné či nepříjemné myšlenky. Aby to bylo možné, je třeba aby si Já vytvořilo svůj vlastní ideál, ke kterému by se mohlo přirovnávat a na základě kterého by porovnávalo, které myšlenky jsou vlastně nepříjemné.

Mezi těmito dvěma složkami se pak musí vytvořit ještě třetí složka, která také vzniká z Já, a tou je svědomí. Z jednoho Já, které jsme měli na začátku, máme tedy nyní minimálně tři. Tento problém však Freud řeší tak, že cokoliv se od Já odštěpí, se za něj už nedá považovat a pouze si plní svou vlastní funkci.

V knize *K zavedení narcismu* se tedy setkáváme s Já, které by se mělo pozvolna rozvíjet, ale přesto je od počátku plně obsazeno libidem, se kterým může manipulovat, a je schopné se postarat o vytěsnění čehokoliv, co není v souladu s idealizovaným odštěpkem jeho samého, se kterým ho porovnává jiný odštěpek z Já, a které má jediný cíl, totiž dojít slasti a uspokojení.

Dalším krokem, který je proveden s teorií o Já, je poznání jeho pasivity v dílech *O pudech a jejich osudech a Poznámky o přenosové lásce*. Já samo o sobě je zde představeno jako naprosto pasivní činitel vůči všem vnějším vlivům, který může aktivitu vyvíjet pouze na pudové úrovni. Je mu tedy již naprosto sebrána možnost používat vědomí jinými než pudovými cestami. Také se mění jeho vztah k libidu.

Už se nejedná pouze o vztah na úrovni pán a poddaný, kdy Já, které bylo naplněno libidem, bylo schopno toto libido obsazovat jinam nebo si ho přisvojovat zpět. V novém vztahu jsou si libido a Já postaveny naroveň. Já samotné nemá žádnou možnost projevu krom svých pudů, proto Freud přestává hovořit o Já a mluví pouze o jáských pudech, proti kterým jsou postaveny pudy libidózní. Zde dělá Freud drobný krok zpět a znovu zahrnuje do Já dříve oddělenou složku svědomí, místo toho z něj však vyčleňuje veškeré libidózní pudy a nechává je působit jako další naprosto samostatnou

část lidské bytosti, kterou s Já spojuje pouze to, že nejprve pobývaly na stejném místě a také to že chtějí dojít uspokojení.

Problematiku spojení Já a svědomí nakonec Freud částečně vyřeší v díle *Smutek a melnachie*. Svědomí se podle něj opravdu odštěpuje od Já, ale v podstatě se nestává samostatným celkem, ale pouze institucí Já. Je sice na Já částečně závislá, ale na druhou stranu má v podstatě lepší možnosti nějakým způsobem ovlivňovat život jedince, protože není vázána pasivitou Já. Takových institucí si Já vytváří víc - instituce na cenzuru vědomí a instituce na zkoumání vnější reality. Já je tedy tou částí člověka, ze které se utváří různé instituce, které pak sice získají určitou možnost aktivity, ale jsou už příliš vzdálené od Já, než aby je mohlo nějak využít ke své vlastní aktivitě.

V práci *Mimo princip slasti* jsme již pozvolna připravování na velké změny, které přijdou s knihou *Já a Ono*. Nejdůležitější část Já je umístěna do nevědomí, ale zároveň zaobírá Já i předvědomí a vědomí. Jedinou složkou, která se momentálně nepodílí na Já je vytěsnění (respektive všechna vytěsnění). Se začleněním vědomí i předvědomí do Já získává konečně možnost se nějak aktivně projevit.

Další velmi zásadní změnou je přeformulování jáských pudů (jediné dosavadní možnosti Já se nějak venkovně projevit) na pudy smrti. Stejně zůstává směřování Já ke slasti, pouze s tím rozdílem, že místo k vlastnímu narcistnímu uspokojení směřuje k přeměně na anorganickou látku, tedy k smrti, která by pro něj měla být vrcholem slasti. Zároveň se však v pudech Já vyskytují i sexuální pudy⁷¹ a pudy sebezáchovy, což vytváří poměrně zajímavý paradox toho, že pudy sebezáchovy vycházejí z pudů smrti. Freud nakonec řeší tento problém tím, že přidává pud sebezáchovy k sexuálnímu pudu a spolu je nechává vytvořit *Eros* – pud života, který má za cíl zachování druhu i ochranu jedince před jeho vlastní součástí v podobě pudu smrti, která by ho měla vést k sebevraždě za účelem slasti.

---

⁷¹ Sexuální pudy dříve spadaly k libidózním pudům, ale dle Freudova zkoumání se podílí na ranném narcistním stádiu vývoje Já a musí tudíž alespoň částečně patřit k jáským pudům.

Následuje obrovský skok významu Já v práci *Já a Ono*. Rázem je konec s pasivitou Já i s její nevědomou složkou. Já, tak jak ho známe, se naprosto proměňuje v nové Já. Stává se nejaktivnější částí lidské bytosti, tou, která má kontakt s vnějším světem a je schopna na něj jako jediná přímo působit. Také má přístup ke vzpomínkám a zkušenostem nabytým ve vnějším světě (přestože geneticky vštípené vzpomínky od předchozích generací zná pouze Ono). Veškerá jeho nevědomá složka (která z něj dosud tvořila největší část) se odděluje. Já zůstává uvězněno v podstatě pouze na úrovni předvědomí a vědomí a to, co dříve bylo nevědomou složkou Já, se změnilo v Nadjá.

Tím, co je v lidské bytosti základní složkou, se stává Ono. Já se přesouvá do pozice malé součásti vzniklé při okraji Ono a vytvořené jako reakce na vnější svět díky vnímání. Sice je původní součástí Ono, ale vyděluje se z něj, podobně jako se dříve odlučovaly jednotlivé instituce Já. Tedy tak, že stále zůstává možnost ovlivnění jedné strany druhou, ale při tom si každá jde sveřepě za svým vlastním cílem a využívá k tomu své prostředky.

Nadjá, které v sobě v podstatě slučuje dvě dávné součásti Já – tedy jáský ideál a svědomí, vzniká stejně jako jeho předchůdci, tedy oddělením z Já, hraje však v novém systému podstatně důležitější roli. Krom toho, že představuje pro Já jediný moralizující faktor, stává se tak zároveň prostředníkem Já ve vztahu s Ono, protože přímá interakce mezi nimi není (krom změněného stavu při některých závažných psychických poruchách) možná.

Já bylo také zbaveno původního obsazení libidem. To zbylo na Ono. Já se alespoň snaží si libido přivlastnit a přinutit tak Ono k zamilování se do něj. Já už totiž není schopné s libidem operovat, jak bylo dříve, a snaží se tedy o přesvědčení Ono, že je hodné milování, čehož se pokouší dosáhnout co největším možným ztotožněním se s Nadjá. Ono je ale amorální, neschopné milovat. Já tak nezbyvá nic jiného, než se obrátit na objekt který si samo vytvořilo a do kterého vložilo s pomocí Ono prvotní sexuální obsazení – Nadjá. Já chce být tedy milováno sebou samým v idealizované podobě. Můžeme tedy pozorovat změnu Já i po stránce vztahů se zbytkem lidské bytosti.

Na počátku jsme měli dva základní směry chápání Já. První, jako Já vědomé, které existovalo při povrchu, a druhé, které tvořilo základ lidské bytosti. Dále ho potkáváme jako pasivní narcistní Já, spojené s nevědomím, obsahující libido, se kterým je schopné nakládat, a které chce dojít sexuálního uspokojení. Následuje Já, které chce dojít k uspokojení smrtí, je k němu připojeno vědomí a předvědomí, a navíc se v něm neustále sváří pudy. Na závěr je představeno Já, které je spojené pouze s vědomím a předvědomím. Já změněné do podoby rozumu bytosti, Já utlačované od vnějšího světa, Ono i Nadjá.

Vzájemná interakce vědomí a Já ve Freudových knihách

Já může být někdy vyloženo jako vědomí. Zde bych chtěl krátce shrnout interakce a spojení, kterých mohou složky vědomí a Já navzájem nabývat. Chtěl bych také prozkoumat, zda se někdy přiblíží dostatečně na to, aby mohl být výklad Já jakožto vědomí, správný.

Ve Výkladu snů se můžeme nejprve setkat s porovnáním vědomí x nevědomí jako Já x vytěsnění. Zde je však důležité si uvědomit, že Já je na úplném začátku svého vývoje a hlavně, že jde spíše o spojení nevědomí a vytěsnění. Já bylo v tomto případě podle mě použito pouze z nouze Freuda, který zatím neměl jiný pojem, který by se na toto místo hodil více.

To je ale skoro nejbližší, kam se můžeme v přibližování Já a vědomí dostat. Následuje dlouhé období Freudovy tvorby, ve kterém se Já a vědomí spíše oddalují, a nejbližší vztah do kterého se dostanou, je když používá Já vědomí jako svého poslíčka pro obsazování objektů ve vnějším světě.

K poměrně zajímavé změně ale dojde při změně topografického modelu na strukturální (tedy přechod od vědomí, předvědomí, nevědomí k Já, Nadjá a Ono, oba modely se však do jisté míry překrývají a vzájemně spolu fungují). Z Já se najednou stává něco, co je pevně svázáno s vědomím, ale také s předvědomím. Vědomí je stále používáno pouze ke styku s vnějším světem a ke znovuvybavování myšlenek uchovaných v předvědomí. Opět tedy nemůžeme říci, že by se pojem vědomí a Já překrýval natolik, aby bylo možné jich použít jako synonymních výrazů nebo je vykládat stejně.

Vědomí zůstalo pro Freuda vždy jen drobnou a ne příliš zajímavou (přestože velmi důležitou) částí lidské bytosti, zatímco Já se pohybuje v mnoha vrstvách. Jen občas je vědomí popsáno jako jeho součást nebo jeho služebník, ale vykládat vědomí jako Já by byla vždy chyba.

Přínos Freudova zkoumání pro dnešní psychologii⁷²

1. Propojení genetického vybavení s psychologií. V podobě Ono zavádí Freud do psychologie genetické faktory bez jakýchkoliv rasových podtextů. Je to něco, díky čemu se v dnešní psychologii mohla rozvinout nauka o ovlivňování psychických onemocnění a náтуры člověka ze strany jeho předků.

2. Faktor nevědomí. To, že existuje velmi mnoho psychických procesů, kterých si člověk nemusí být vůbec vědom, a které přitom ovlivňují veškeré jeho chování a jednání. Způsob, jakým se dá nevědomí odhalovat a jakým se dá převádět do vědomí procesů, čímž se umožní odhalování mnoha psychických poruch a v některých případech i jejich léčení.

3. Ovlivnitelnost veškerého jednání ze strany nevědomých puzení. Učení o pudech nahradilo dřívější koncept toho, že člověk přichází na svět jako *tabula rasa* (kterou reprezentoval například Hume). Odhaluje tak jádro člověka, které existuje ještě před ovlivněním kulturně historickým obsahem myšlenek, které jsou mu od dětství vštěpovány.

4. Touha po dosažení klidu. Snaha o minimalizaci množství energie v systému. Všechny procesy jsou ovládány energií a veškerá snaha směřuje k uvolnění této energie, k vybouření systému, k tomu aby mohl člověk dosáhnout slasti.

5. Veškeré jednání je ovlivňováno okolní realitou. Já se neustále vztahuje k objektům ve vnějším světě. Mysl je adaptabilní. Je tedy možné prokázat vliv výchovy a zkušeností každého jedince na jeho psychiku.

---

⁷² Srv. Paul Ricoeur – Freud and philosophy: an essay on interpretation – str. 350-352

Závěr

V této práci jsem chtěl prozkoumat vědomí a Já, jejich interakce a vývoj v průběhu Freudova díla. Nejen to, jak se měnily při velkých změnách ve Freudově díle (obzvláště při přeměně topografického modelu na strukturální), ale také to, jak se konstituovaly spolu s celým zbytkem psychoanalytické teorie.

Musím říci, že změny byly větší než jsem na začátku očekával. Obzvláště termín Já se proměňuje v podstatě s každou další knihou, přibírá nové součásti a odhazuje ty staré. Došel jsem k závěru, že může ve Freudově díle nabývat všech obsahů od podstaty lidské bytosti až po malý ostrůvek v nevědomí, který zaobírá vědomí a předvědomí a slouží ke komunikaci a k vnímání vnějšího světa.

Je tedy možné prohlásit, že pokud chce někdo používat Freudův termín Já, musí nejprve velmi přesně definovat jaké Freudovo Já má právě na mysli a ve vztahu k čemu ho chce používat. Způsob jakým je s ním ve většině literatury dnes nakládáno může být považován přinejmenším za zavádějící, protože Já je pojmem velmi širokým a komplexním.

Změny, které se týkaly pojmu vědomí nebyly až tak závažné. Ve všech fázích vývoje Freudovy teorie se drží na okraji celého psychického aparátu a mění se pouze možnosti jeho využití, způsob jeho interakce s vnějším světem a to, jak je spojeno s ostatními částmi psychického aparátu.

O vědomí je tedy možné říci, že narozdíl od Já není jeho použití tak složité, protože odpadá nutnost přesné definice toho, jaké vědomí máme přesně na mysli. Co je ale velmi důležité, je oddělení vědomí od jiné než latentní paměti. Není tedy možné použít Freudovo vědomí jako synonymum pro rozum nebo myšlení.

Také jsme nuceni zamítnout jakoukoliv možnou záměnu mezi pojmy Vědomí a Já. Spojení mezi nimi sice existuje a nabývá různých forem, v některých částech Freudova

díla se dokonce mohou zdánlivě slučovat, přesto se však nikde zcela neshodují a maximálně se dá nalézt to, že se vědomí stane součástí Já. Přesto mezi nimi zůstává velký rozdíl.

Dílo Sigmunda Freuda má stále obrovský dopad na dnešní psychologii, přestože velmi mnoho částí jeho nauky už bylo překonáno novějšími postupy, můžeme říci, že některé základy, které položil pro psychoanalýzu i pro psychologii jako takou, zůstávají stále platné.

Mnoho autorů na něj také stále navazuje a pokračuje v jeho díle, i když mnohdy se už nejedná o psychoanalýzu, ale směry naprosto odlišné. Můžeme vystopovat sledované pojmy Já i vědomí, které jsou používány všude. Od fenomenologie až k religionistice můžeme zahlédnout široké využití Freudových teorií a přístupů k lidské bytosti.

Použitá literatura

Primární literatura

FREUD S., *Výklad snů*, 1900

FREUD S., *K zavedení narcismu*, 1911

FREUD S., *K dějinám psychoanalitického hnutí*, 1914

FREUD S., *Pudy a jejich osudy*, 1915

FREUD S., *O Vytěsnění*, 1915

FREUD S., *O Nevědomí*, 1918

FREUD S., *Poznámky o přenosové lásce*, 1918

FREUD S., *Některé charakterové typy z psychoanalytické práce*, 1920

FREUD S., *Metapsychologické doplnění učení o snech*, 1922

FREUD S., *Já a Ono*, 1923

FREUD S., *Psychoanalýza a teorie libida*, 1925

FREUD S., *Mimo princip slasti*, 1920

FREUD S., *Ekonomický problém masochismu*, 1921

FREUD S., *Neuróza a psychóza*, 1922

FREUD S., *Poznámky k teorii a praxi výkladu snů*, 1924

Sekundární literatura

RICOEUR P., – *Freud and philosophy: an essay on interpretation by Paul Ricoeur*, 1970

SANTNER ERIC L. – *On the psychotheologi of everyday life*, 2001